

HENRYK DUDA

LINGWISTYCZNA HISTORIA KUFAJKI // FUF AJKI

W artykule *Współczesne zapożyczenia z zakresu mody* Bożena Rejakowa zajęła się także wyrazem *fufajka // kufajka*¹. Najpierw autorka zasygnalizowała, że współczesne słowniki polszczyzny ogólnej oraz słowniki wyrazów obcych nie nadążają za modą. Przykładem tego – zdaniem Rejakowej – jest właśnie wyraz *kufajka*, który w starszych słownikach (SJP Dor, SJP Szym i SWO)² nie występuje. Słowniki te znają jedynie zapożyczoną *fufajkę*. Następnie Rejakowa pisze, że jeszcze Alicja Witorska w artykule *Zapożyczenia w słownictwie współczesnej mody* z 1990 r. nie dostrzegła zmiany *fufajki* w *kufajkę*³. Niestety, Rejakowa nie dość uważnie przeczytała pracę swojej poprzedniczki. Witorska, co prawda, przejściem *fufajki* w *kufajkę* się nie zajmuje, lecz w jej artykule występują obie postaci tego wyrazu. Na stronie 272 autorka zalicza *fufajkę* do „niewielkiej grupy [wyrazów] reprezentującej zapożyczenia rosyjskie: *fufajka, papacha, szynel, sztyblety,*

Dr HENRYK DUDA – adiunkt Katedry Języka Polskiego KUL, pracownik Instytutu Humanistycznego PWSZ w Zamościu; adres do korespondencji: Katedra Języka Polskiego KUL, Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: henryk.duda@kul.pl

¹ W: *Język polski. Współczesność. Historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2000, s. 111.

² *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I-XI, Warszawa 1958-1969 (SJP Dor); *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. I-III, Warszawa 1979 (SJP Szym); *Słownik wyrazów obcych*, red. J. Tokarski, Warszawa 1978 (SWO Tok); W. Kopalinski, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1971 (SWO Kop).

³ „Poradnik Językowy” 1990, z. 4, s. 265-273.

pagony, karakuly, kapron, watolina”, na stronie 268 zaś podaje *kufajkę* wśród wyrazów, które w procesie zapożyczenia zwięzły swoje znaczenie. Gdyby Rejalkowa dostrzegła *kufajkę* w artykule Witorskiej, zapewne nie dałaby się zwięść słowom Barbary Hoff, która z butą właściwą współczesnym celebrytom twierdziła w „Przekroju”, że to ona utworzyła słowo *kufajka*: „To ja zrobiłam z *fufajki kufajkę*. Zupełnie świadomie, bo mi się bardziej podobała, a *fufajka* mi nie dźwięczała dobrze, tylko jakoś *fufiła*”⁴. Chociaż zgadzam się z ogólnym stwierdzeniem Rejalkowej, że „wkład dziennikarzy w przeobrażenie nazw obcego pochodzenia może być bardzo duży”, to w tym wypadku o takim wpływie nie może być mowy.

Zapewne na ten fragment jej artykułu nie zwróciłbym uwagi, gdybym nie znał *kufajki* w znaczeniu ‘robocza, watowana kurtka, waciak’ z mojej rodzinnej wsi Zendek, koło Siewierza. Nie jestem w tym odosobniony. *Kufajka* znana jest też np. w Potoku Wielkim koło Janowa Lubelskiego, a *fufajka* w Kornicy na pld. Podlasia. Zapożyczenie w gwarach ludowych jest nowe, bo wyrazu nie notuje *Słownik gwar polskich* Jana Karłowicza⁵. Z przygodnych rozmów ze studentami z różnych części Polski wnoszę, że *kufajka* jest raczej południowa (południowo-wschodnia), a *fufajka* północna (północno-wschodnia)⁶. Dokładniejszych danych o geografii form *kufajka* // *fufajka* nie udało mi się jednak ustalić. *Kufajkę* w znaczeniu ‘watowana kurtka robocza’ z kwalifikatorem potoczny oraz z adnotacją „w słownikach nie notowane” podaje natomiast Franciszek Sławski w *Słowniku etymologicznym języka polskiego*⁷. Trzydzieści lat przed Barbarą Hoff! Andrzej Bańkowski podał rok 1965 jako datę zapożyczenia⁸. *Kufajkę* jako formę oboczną do *fufajki* wymienia też Danuta Butler w artykule z 1989 r.⁹ Z najnowszych słowników *fufajkę* // *kufajkę* notują m.in. *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* pod red. H. Zgółkowej¹⁰, *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod red. S. Dubisza¹¹,

⁴ „Przekrój” 1997, nr 7 – cyt. za: Rejalkowa, dz. cyt., s. 111.

⁵ U Karłowicza nie ma ani *fufajki*, ani *kufajki* (zob. t. II, Kraków 1901), ani wreszcie potencjalnej **chuchajki* // **chufajki* (zob. t. I, Kraków 1900).

⁶ *Fufajkę* znalazłem też np. w internetowym *Słowniku gwary białostockiej, cz.1: Rusycyzmy i białorutenizmy*. Zob. <http://miasta.gazeta.pl/bialystok/1,35234,1898811.html> [stan z dn. 3 XI 2008].

⁷ T. III, Kraków 1966-1969, s. 319.

⁸ A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa 2000, s. 391.

⁹ *Elementy pochodzenia rosyjskiego we współczesnej polszczyźnie i kryteria ich oceny. Cz. I. Zapożyczenia bezpośrednie*, „Poradnik Językowy” 1989, z. 7, s. 509.

¹⁰ T. I-L, Poznań 1996-2005.

Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów pod red. J. Bralczyka¹², choć zgromadzone tam dane nie pozwalają na uściślenie chronologii zapożyczenia. Redaktorzy i autorzy tych słowników wyraźnie nie radzą sobie z *fufajką* // *kufajką*. W słowniku Zgółkowej pod hasłem *fufajka* (t. XII, s. 50) jest odsyłacz do *odzież* (!), a o *kufajce* nie ma tam wzmianki. Pod hasłem *kufajka* natomiast (t. XVIII, s. 260) *fufajkę* umieszczono wśród wyrazów bliskoznacznych, choć oba hasła są bliźniaczo podobne. W słowniku Dubisza (t. II, s. 351) pod hasłem *kufajka* odsyła się do *fufajki*. Bralczyk natomiast od *fufajki* (s. 192) odsyła do *kufajki* (s. 351) – oba słowniki tego samego wydawnictwa. W tej sytuacji wydaje się, że najlepiej będzie za Sławskim przyjąć, że *kufajka* to „najnowsza pożyczka z ros. lud. *kufájka*” (l.c.), pamiętając o tym, że hasło *kufajka* Sławski opracował w początku lat sześćdziesiątych XX wieku.

Nie nadażam za modą. Wydaje mi się, że gdy w ostatnim dziesięcioleciu ubiegłego, tj. XX, wieku *kufajka* „z placu budowy na salony weszła”¹³ (por. „[...] garnitur z pluszową kufajką (TS, 9/97)”¹⁴), nazwano ją *fufajką*, nie tyle ze względu na ros. literackie *фyфaйкa*, lecz raczej by zerwać związek skojarzeniowy z potoczną, miejską *kufajką* ‘watowaną kurtką roboczą’. *Fufajka* brzmiała dostatecznie obco, by przyciągnąć uwagę kupujących. Ta obcość jednak, to – jak napisała cytowana wcześniej Hoff – „fufienie”, sprawiła, że po jakimś czasie po raz kolejny zwyciężyła *kufajka*. Nie sądzę jednak, by w tym wypadku przejście *fufajki* w *kufajkę* trzeba było objaśniać rozpodobnieniem, jak to czyni np. Jan Miodek¹⁵ albo Maciej Malinowski¹⁶. Miejsce obcej *fufajki* zajęła bowiem forma od dawna znana w języku potocznym. Opór przed *kufajką* natomiast, o którym wspominają Hoff¹⁷ i Miodek¹⁸, bierze się stąd, że

¹¹ T. I-V, Warszawa 2003.

¹² Warszawa 2005.

¹³ Starsi i ocytani w dawniejszej literaturze lingwistycznej bez cudzysłowu odkryliby tu parafrazę Aleksandra Brücknera. Innych odesłać trzeba do jego *Dziejów języka polskiego* (Lwów 1906, s. 136): „dziewka do krów i do chlewa zesła”, gdzie – oczywiście – mowa nie o dziewczce, lecz o wyrazie *dziewka*, jego rozwoju semantycznym.

¹⁴ Cyt. za: R e j a k o w a, dz. cyt., s. 111.

¹⁵ *Rozmyślajcie nad mową*, Warszawa 1998, s. 195-196.

¹⁶ „Mistrz polskiej ortografii” i autor książek o zagadnieniach poprawności językowej. Zob. <http://obcyjezykpolski.interia.pl/?md=archive&id=114> [stan z dn. 3 XI 2008 r.].

¹⁷ „W sprawie kufajki przychodziły [do „Przekroju” – H. D.] listy, korekta poprawiała mnie wszędzie i gdyby nie mój upór – nadal mielibyśmy fufajkę” (H o f f, dz. cyt., s. 111).

¹⁸ „Dlaczego pochodząca z rosyjskiego fufajka w języku większości rodaków przyjmuje brzmienie kufajka? – pytają mnie często telewizzowie” (M i o d e k, dz. cyt., s. 195).

wyraz *kufajka* przynależał do innej środowiskowej odmiany języka, a dysymilacja – jeśli zaszła – to nastąpiła jeszcze na gruncie wschodniosłowiańskim.

Podług polskich słowników etymologia *fufajki* // *kufajki* nie jest pewna¹⁹. *Słownik etymologiczny języka polskiego* Wiesława Borysia jej nie notuje²⁰. Andrzej Bańkowski natomiast informuje lapidarnie: „ros. *fufajka*, zamiast starszego (!) *kufajka*, niejasne”²¹. Wydaje się, że ani Boryś, ani Bańkowski nie znają etymologii *fufajki* // *kufajki* zaproponowanej przez P. Ja. Czernycha. Według niego rosyjska *фужайка* pochodzi od wyrażenia **хухайка*, ono zaś od czasownika ros. *хухать* ‘дышать (дуть) теплом’. Ros. *fufajka* (*фужайка*) ma się do hipotetycznej **chuchajki* (*хухайку*) tak, jak *chuchać* do *fukać* (ros. *хухать* (*хукать*) i *фукать*)²². Zdaniem Czernycha paralelny rozwój widać w *poduszce* (*po-duch-ka*) z rdzeniem *duch*, tym samym co w *dech*, *oddech* itp.²³

Historia polskiej *fufajki* jest dosyć krótka i nie kryje tajemnic. Wyraz jest nowszym (2. poł. ub. wieku) zapożyczeniem z języka rosyjskiego²⁴. Forma *kufajka* nie powstała na gruncie polskim. Para *фужайка* // *куфайка* występuje bowiem już w języku rosyjskim²⁵, przy czym ta druga forma uznawana jest za ludową. Etymologię rosyjskiej *фужайки* // *куфайки* przyjmujemy za Czernychem. Starsze etymologie (np. Szanski²⁶), nie przekonują²⁷.

¹⁹ Sławiński, dz. cyt. (za Vasmerem).

²⁰ Kraków 2005.

²¹ Bańkowski, dz. cyt., s. 391.

²² Wahanie *ch* // *f* // *k* występuje też w polszczyźnie, por. np. *piec kaflowy* // *kachel*. Zob. J. Łoś, *Gramatyka polska*, t. I, Lwów 1927, s. 141-142.

²³ *Istoriko-etimologičeskij slovar' sowriemennogo russkogo jazyka*, t. II, Moskwa 1999³, s. 329.

²⁴ Dzieje zapożyczeń leksykalnych z rosyjskiego przedstawiła syntetycznie oraz literaturę przedmiot zestawiała H. Karaś (*Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie ogólnej – historia i współczesność*, „Poradnik Językowy” 2007, nr 5, s. 25-43). Zapożyczenia najnowsze zob. m.in. A. Pihan-Kijasowa, *leksykalne zapożyczenia rosyjskie w polszczyźnie ostatniego dziesięciolecia XX wieku*, w: *Słowjanskoje slovo w literaturie i języku*, Archangielsk 2003, s. 115-124.

²⁵ Także w ukraińskim. *Etymolohičnyj slovník ukrajinśkoji mowy* (red. O. S. Melnyczuk, t. III, Kyjiv 1983, s. 164) pod hasłem *куфайка* odsyła do *фужайки*. Tom VIII na literę *f* jeszcze się nie ukazał. W białoruskim *фужайка* ‘1. цёпная вязаная кашыля; 2. куртка, пашытая на ваце, ватоўка’. Zob. *Tłumaczalny sloŭnik bielaruśkaj litaraturnaj mowy*, red. M. R. Sudnik i M. N. Kryŭko, Mińsk 2002³, s. 716.

²⁶ N. M. Szanski, T. A. Bobrowa, *Szkoł'nyj etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. Proischożdienije słow*, Moskwa 2001⁴, s. 348.

²⁷ W recenzji tego artykułu prof. Władysław Makarski w kontekście przytoczonej tu etymologii zwrócił uwagę na „związek fizjologii mowy z semantyką oparty na naturalnym (obrazowym) charakterze znaku językowego”. Wątku tego świadomie nie podejmuję, gdyż moim celem jest jedynie omówienie dziejów *kufajki* // *fufajki* w języku polskim.

THE LINGUISTIC HISTORY
OF THE WORD KUFAJKA//FUF AJKA

S u m m a r y

The word *kufajka*/*fufajka* (a kind of warm clothe, formerly mostly for workers, today also an outerwear) is a more recent borrowing from the Russian language. The form of *kufajka* was not arbitrarily coined by one of journalists (as B. Rejakowa claimed in an article on fashion vocabulary). The *kufajka* was not formed from the word *fufajka* as a result of dissimilation (see e.g. J. Miodek). We have borrowed the two variants from the Russian language. The Russian *фyфaйka*/*кyфaйka* can be derived from **chuchajka*, cf. the verb *xыxamь* 'breathe with warmth', Pol. *chuchać* (following P. Ya. Chernykh's etymological dictionary).

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: polsko-rosyjskie kontakty językowe, zapożyczenia leksykalne z języka rosyjskiego, rusycyzmy, słownictwo z zakresu mody.

Key words: Polish-Russian linguistic contacts, lexical borrowings from the Russian language, Russianisms, fashion vocabulary.